ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNDE HALAY TEMASI

Ahmet DALKIRAN [1]

ÖZ

Türk kültüründe halay, kökleri milattan önceki dönemlere, hatta tarih öncesi çağlara uzanan bir tören dansı/oyunudur. Günümüz Anadolu'sunda düğün, nişan, kına gecesi ve dini/resmi bayramlarda düzenlenen törenlerde, doğum, askere uğurlama, vb. gibi her türlü sosyal uygulamada hala oynanmaktadır. Bugün Orta Asya ve Anadolu'da bulunan, milattan önceki yıllara ait kaya resimlerinde görülen halay oynayan figürler ile davul ve halay başının tuttuğu mendil dahil bir çok özelliğin, günümüzde Anadolu'da oynanan halayla tıpa tıp benzeştiği görülmektedir. Bu durum eski bir kültürel mirasın, Anadolu halk kültüründe, değişmeksizin yaşatıldığını göstermektedir. Türkiye'de halay (halk oyunları) hakkındaki ilkyazı 1900 yılında yazılmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte halk kültürüne verilen önem artmış, aydın kesim tarafından çeşitli alan araştırmaları yapılmıştır. Resim sanatında ise halayla ilgili ilk örnekler 1938-43 yılları arasında düzenlenen yurt gezilerine katılan ressamların eserlerinde görülmeye başlamıştır. Bu nedenle araştırma konusu 1940-2019 yılları arasında eserlerinde halay teması görülen sanatçılardan Bedri Rahmi Eyüboğlu, İbrahim Balaban, Mustafa Esirkuş, Nuri Abaç, Kayıhan Keskinok, Mehmet Pesen, Necdet Kalay, Rauf Tuncer ve Saim Dursun'un eser örnekleri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca halayın, Türk resmindeki yansımalarına dair herhangi bir araştırmaya rastlanmaması nedeniyle, araştırmanın ilgili literatüre önemli katkılar yapacağı düşünülmüştür. Araştırmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: halay, Türk kültürü, Türk sanatı, Türk resmi, sanat, resim

[1]Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi dalkiran30(at)hotmail.com

HALAY THEME IN CONTEMPORARY TURKISH PAINTING

ABSTRACT

In Turkish culture, halay is a ceremonial dance/game whose roots extend back to the periods before Christ and even to prehistoric times. Halay is still playing in ceremonies held at wedding, engagement, henna night and religious/official holidays, in all kinds of social practice like birthday, military farewell, etc. in modern Anatolia. It is seen that many features including the halay playing figures and the handkerchiefs hold by head of the halay and the drum, which are found in Central Asia and Anatolia in the rock paintings belonging to the years before Christ, are exactly like to the ones played in Anatolia today. This shows that an ancient cultural heritage is kept alive in the Anatolian folk culture without change. The first article about Halay(folk dances) written in 1900 in Turkey. However, with the establishment of the Republic, the importance given to the folk culture increased and carried out various field studies by the intellectuals. In the art of painting, the first examples about halay began to be seen in the works of painters who participated in the country tours organized between 1938 and 1943. For this reason, the subject of this research was restricted to the works of Bedri Rahmi Eyüboğlu, İbrahim Balaban, Mustafa Esirkuş, Nuri Abaç, Kayıhan Keskinok, Mehmet Pesen, Necdet Kalay, Rauf Tuncer and Saim Dursun who have halay theme in their works. Stable attitudes of these artists have been a reference for their preference. In addition, because of the absence of any research on the reflections of halay in Turkish painting, it was thought that the research would make a significant contribution to the related literature. Qualitative research methods and techniques were used in the research.

Keywords: halay, Turkish culture, Turkish art, Turkish painting, art, painting

Giriş

Türk kültüründe halay tören dansıdır. *Alay* olarak da söylenir. Kökleri milattan önceki dönemlere ve hatta tarihöncesi çağlara uzanan bir oyundur. *Al kültü* ile ilişkilidir. Yaşamın enerjisini, döngüsünü, dayanışmayı, hareketi, durup devam etmeyi ve ritmi içerir. *Al* (Hal) sözcüğünün ateşle yani yaşamsal enerjiyle bağlı olması bu oyuna verilen önemi göstermektedir. İlkel biçiminin adı *Allı* veya *Yallı* olarak bilinir (Karakurt, 2011: 102).

Yallı (Yalu), Azerbaycan halk sanatında geniş yer tutan ritüel kaynaklı bir oyundur. Milattan önceki taş, yeni taş ve en yeni taş devirlerinin kalıntısı olan bu eski halk dansının ilk örnekleri Azerbaycan Kobustan kayalarına çizilmiştir. Burada el ele verip, dans eden ve bağrışan kalabalık görünür (Görsel-1). Oynayanlar, kainatın ebedî döngüsünü, hareketliliğini ve dinamizmini sembolize eden mistik bir daire boyunca sıkı bir şekilde dizilip, kaçışırlar ve "yallı başı" beklenmediği bir zamanda yere uzanıp yalar gibi yaparlar. Bunların hepsinin kendi içinde anlamı vardır (Beydili, 2003: 600).

Görsel-1: MÖ 10.000 Yılına kadar tarihlenen Azerbaycan Kobustan Kaya Oymalarında halay çeken bir grup ve grubun başında elinde mendili ile halay başı, ("Sanal", 2019).

Mitolojik dünya görüşünün taşıyıcısı olan insanlar, ilahî güç bildikleri varlık ve ruhları, dua, müzik, oyun, giyim, maske ve ritüellere bağlı başka nesnelerin boyanması yoluyla yumuşatmaya, affedici kılmaya çalışmışlardır. Kobustan ve 7 ila 8. yüzyıllarda rastlanan başka duvar resimlerinde rastlanan iri göğüslü, tüm vücudu

dövmelerle kaplı kadın resimleri bu anlamda verimlilik kavramıyla ilintilidir. Dilbilimi yorumları da *"Yallı"* oyunlarını, eski inanışlardan olan *Yal* (Al-Hal) ruhuyla bağlı göstermektedir. Yani *Yal* kökü *Al*'dan türemedir. Morfolojik yorumlar da Türk mitolojisinde şerir ruhu bildiren *"Yel-Yil"* adının *"Yal-Al"* ile aynı kökten olduğunu göstermektedir. *Al* ve *Hal* arasındaki ses farkıysa Türk dillerindeki eski şive farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Anlamsal ve işlevsel bakımdan *Yal-Hal* ile *"Yallı"* arasında olduğu kadar, *"Halay"* arasında da bir yakınlık vardır. Böylece dilbilimi ve etnografik yorumların yanı sıra, etnografik araştırmalarda da bolluk töreninin ifadesi olan *"Yallı"* oyunlarında *Al* ruhuna tapınmanın izinin yaşadığı kanaati doğmuştur. Sonraki çağlarda *Al-Yal-Hal* tapınışı unutulup, ortadan kalksa da onunla bağlı *"Yallılar"* eski halk dansları (oyunları) şeklinde estetik değerler kazanarak günümüze kadar yaşamaya devam etmiştir (Beydili, 2003: 600-601) (Görsel-2).

Görsel-2: Yallı (Halay) Dans Grubu, Azerbaycan, ("Sanal", 2019).

Halay, *Elley* (Allay) adlı ilk ata ile de bağlantılı görünmektedir. Asya yaratılış tasarımlarında ilk insan, yeryüzünde yaratılan ilk kişi, insanların atası olarak kabul edilen *Elley Han* (Adem) *Törüngey* (Türüngey) *Han*, *Targıtay* (Targutay) *Han* olarak da anılır. Gökte yaşamaktadır ve ne bir ulusa ne de bir boya (kabileye) sahip değildir. İlk önceleri eşi de yoktur. Sonradan yeryüzüne gönderilmiştir. Yeryüzüne gönderilirken *Uluğ Kayın* tarafından kendisine *Su, Ateş* ve *Demir* verilmiştir. Karısının adı *Eçe*'dir. Bazen göklerden mi indiği yerden mi çıktığı belli olmayan kişi olarak betimlenir. Bazen de gökten düştüğü söylenir. Musevilik, Hristiyanlık ve İslam'ın etkisiyle sonradan çamurdan yaratıldığı inancı yerleşmiştir. Türklerle bağlantılı eski bir kavim olan *İskit* (Sak / Saka) mitolojisinde *Targıtay* (Targutay) olarak yer alır. Karısıyla birlikte adları *Ecey* (Ece) ve *Elley* (Ele) şeklinde geçer. *Ele*

ile bağlantılı olan *Hala* (Ala) her ne kadar dişil bir akrabalık bağını ifade ediyor olsa da babasoylu ve baba yönlü bir kan bağını anlatmaktadır (Karakurt, 2011: 82). Bu bağlamda *Elley* (Halay) *Hanı* ve el ele tutuşan insanların oluşturduğu topluluğu da ifade eden *halay* ile akrabalık bağını ifade eden *hala*'nın anlam ve söyleniş açısından benzerliği tesadüfün çok ötesinde görünmektedir.

Türk halk oyunlarından bir türü ifade eden halay oyununu, eski Türklerin din adamları olan Şaman(kam)'larla da ilişkilendirmek mümkündür. Zira halay bir oyundur ve bu açıdan, etnografik verilerde Türklerin Şaman merasimlerine oyun dedikleri görülür. Hatta Müslüman olan Türkmenlerin Çovdur boyu da Şaman'ın kamlık etmesine oynamak demişlerdir. Yakutlar Şamanlarına oyun diyerek, Şaman-oyun ilişkisini birleştirmişlerdir. Nitekim Şaman terimi de oynayan zıplayan anlamındadır. Tüm bu olgular, oyun kodunun Şamanlıkta esas olduğunu göstermektedir. Oyun, Şamanlıkta dıştan ayrılmanın, reel dünyadan çıkmanın, başka bir boyuta varmanın tek yolu, Şaman merasiminin esas unsurudur (Bayat, 2006: 119).

Şamanın oyununa (dansına) davulu ve şarkısı da eşlik eder. Davulu ile oluşturduğu ritmik müzik ve şarkı izleyenleri de etkiler ve onlarda Şamanla birlikte şarkıya katılırlar. Şaman, artık şarkısını söyleyen bu topluluğa hakimdir. Bir taraftan ruhlarla girdiği ilişkide ruhların etkisi altında iken, bir taraftan da kendisini izleyenleri tamamıyla kontrolü altında tutar (Tuna, 2000: 96).

Oyun hem Şamanlıkta, hem de tasavvufta kavuşmadır, hakka erişmedir ve mistik seciye taşır. Mevlevi ve Bektaşi dervişlerinin sema yapmasını (oyun) bu kozmik oyunun mükemmel bir örneği sayabiliriz. Özellikle Bektaşi semahlarının Şaman kökenli olduğu ilk bakışta görülmektedir. Bu bağlamda oyun, milli şuur hadisesi olup çok eski çağlardan beri dinsel nitelikli olmuştur. İster Mevlevi, isterse de Alevi-Bektaşi sema/semahlarının terkip hissesini İslam'dan sonra raks olarak adlandırılan oyun teşkil eder. Hem Şamanlıkta hem de halk sofizminde vecdin iki başlıca unsurundan biri musiki ise, diğeri oyundur. Oyun vecde götüren yollardan ilkidir. O yalnız bedensel hareket veya bedenin düşkünlüğü değil, ruhun esas gıdasıdır, hakkı gönülde bulmanın yoludur. Oyunla ruhun göklere kalktığına, insanın kötülüklere sebep olan nefsini yendiğine inanılır. Oyun kötü ruhların önünü almanın da bir yoludur. Şeyhlik kurumu, seleflerinden aldıkları bu kültür mirasını aynı şekilde hem Orta Asya'da hem Azerbaycan'da hem de Anadolu'da İslam'ın bünyesinde yaşatmaktadır. Ruhlar alemi ile alaka kurmanın tek yolu oyun olduğundan şeyhler ve dedeler, selefleri Şamanlar gibi, tedavi seansları zamanı da oyundan faydalanırlar. Kısacası musiki, anonans kafiyeli şiir ve raks, Şamanı vecde getiren başlıca unsur olup onu dünyanın geçici kaygılarından uzaklaştırır ve ruhlar alemi ile toplum arasındaki engelleri ortadan kaldırır (Bayat, 2006: 221-222).

Buraya kadarki verilen bilgiler, halayın Türk halk oyunlarının tüm diğer türleri gibi, kültürel bellekte dinsel, inançsal ve mitsel bir kökene sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak halayın ve içerisinde yer aldığı Türk halk oyunlarının bölgelere göre türlere ayrılması, sadece dinsel, inançsal ve mitsel açıdan açıklanması eksik olur. Zira, Eroğlu (1988) bu hususta özetle, Türk halk oyunlarının oluşumunda dinsel etkilerin yanında, sahip olduğumuz birbirinden farklı coğrafi yapılar ve iklim özelliklerinin de katkısının büyük olduğunu, özellikle Türk kültüründe sık görülen su, toprak, dağ, ateş ve hava kültler ile kurt, kartal, güvercin vb. gibi hayvan kültleri Türk halk oyunlarının meydana gelişinde önemli rol oynadığını söylemektedir. Bu açıdan toplumsal ve tabiat olaylarına bağlı gelişen dinsel törenlerle ortaya çıkan oyunların binyıllar boyunca nesilden nesile aktarılarak, uygulandıkları coğrafya ve iklim şartlarının da tesirleri ile şekillenerek bölgesel özellikler kazandığı ve zamanla anlamlarının neredeyse tamamen açıklanamaz bir hale gelerek günümüze kadar geldiği söylenebilir. Esasen Türk halk oyunları içerisinde *barlar, halaylar, horonlar, karşılamalar, kaşık oyunları* ve *zeybekler* gibi ana türler ve *bengiler, güvendeler, mengiler, teke oyunları, yallılar, horalar* ve *seymen oyunları* gibi ara türler yer almaktadır. Ancak makale konu sınırlılığı içerisinde tüm türlerin ele alınarak incelenmesi mümkün olmayacağından, araştırma konusu halay oyunu (Görsel-3) ile sınırlandırılmıştır.

Görsel-3: Anadolu'da Halay, ("Sanal", 2019).

Halay, çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde görülmektedir. Ancak bütün Türkiye'de de halay adlı geleneksel oyunlar vardır. Davul ve zurna eşliğinde toplu olarak oynanan en az 2-3 kişiden başlayarak genişleyebilen toplu, düz, dizi halinde ve disiplinli bir şekilde oynanan kadın ve erkek karışık el ele tutuşarak halka teşkil eden ve muntazam ritimlerle, ayak

vurularak oynanan oyundur (Eroğlu, 2017: 73). Halaylar, Anadolu'da düğün, nişan, kına gecesi, dini ya da resmi bayramlar nedeni ile düzenlenen törenler, askere uğurlama, doğum vb. gibi toplu halde yapılan her türlü sosyal uygulamada oynanmaktadır (Ekmekcioğlu vd. 2001: 29). Türkiye'de halayın da içinde yer aldığı halk oyunları hakkında ki ilkyazı 1900 yılında Rıza Tevfik Bölükbaşı tarafından yazılmıştır. Bu yazı Türkiye'deki halk oyunları çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Aktaran: Eroğlu, 2017: 68; Öztelli, 1987: 118). Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ise halk kültürüne verilen önem artmış, aydın kesim bu kültüre yönelerek çeşitli alan araştırmaları yapmıştır. Özellikle Atatürk'ün halk kültürüne, halk oyunlarına özel önem vermesi, halkın oyun gruplarına katılarak bizzat kendisinin de "Zeybek" oynamasının, araştırıcıların bu araştırmalara yönelmelerindeki rolünün büyük olduğu söylenebilir. 1985 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı'na bağlı Türk Halk Oyunları Bölümü'nün kurulmasından sonra ise konuyla ilgili bilimsel ve teknik konular daha da önemle araştırılmaya başlanmıştır (Eroğlu, 2017: 68).

Bu açıdan özellikle Atatürk'ün halk kültürüne, halk oyunlarına özel önem vermesi, halkın oyun gruplarına katılmaya başlaması, araştırmacıların halk oyunlarına yönlendirilmesi durumunun benzeri, resim sanatı alanında da özellikle 1938-43 yılları arasında düzenlenen yurt gezileri kapsamında ressamların Anadolu'nun çeşitli illerine gönderilerek kendilerinden Anadolu'ya özgü resim yapmaları istenmesi projesiyle hayata geçirilmiştir. Halk oyunları konulu ilk resim örnekleri de bu dönemde görülmeye başlanmıştır. Ancak Türk resim sanatında ressamların 1960'larda toplumsal gerçekçilik kapsamında konulara yönelmesi, düğün, nişan, bayram törenleri vb. gibi sosyal konuların çağdaş Türk resim sanatında ele alınmasına neden olmuş ve doğal olarak araştırma konusu olan halay da 1960'lardan itibaren ressamların daha çok ilgi gösterdiği konular arasına girmiştir.

Bu nedenle araştırma konusu 1940-2019 yılları arasında eserlerinde halay teması görülen sanatçılardan Bedri Rahmi Eyüboğlu, İbrahim Balaban, Mustafa Esirkuş, Nuri Abaç, Kayıhan Keskinok, Mehmet Pesen, Necdet Kalay, Rauf Tuncer ve Saim Dursun'un eser örnekleri ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu sanatçıların istikrarlı tutumları tercih edilmelerinde referans olmuştur. Ayrıca şimdiye kadar halay konusunun Türk resim sanatındaki yansımalarına ait herhangi bir araştırmaya rastlanmaması nedeniyle, yapılacak olan araştırmanın ilgili literatüre önemli ölçüde katkı yapacağı düşünülmüştür.

Bu bağlamda, geleneksel Türk kültürüne ait ögeleri yapıtlarına konu edinen Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun 1942 tarihli "Halay" isimli eserleri (Görsel-4) incelendiğinde, kompozisyon yüzeyinde üç adet figürün ayak hareketlerinin aynı

pozisyonda olduğu ve tek tip kıyafetle resmedildiği görülmektedir. Figürlerin ayaklarının aynı pozisyonda olması ve figürlerin tek tip kıyafet giymesi oyuna düzen katmaktadır. El ele tutuştuğu görülen figürlerden sağ ve sol taraftakilerin dışta kalan kollarının havada olması ise oyunun kültürel karakterine uygun olarak halayı kumanda etmek üzere ellerinde mendil tuttuklarını düşündürtmektedir. Bu konuda Demirsipahi (1975)'nin; *"dizinin başında halay başı, sonunda Poççik bulunur. Baş ve sonda oynayan her iki oyuncunun da dışta kalan ellerinde mendil bulunur"* ifadesi söz konusu düşünceyi destekler niteliktedir.

Görsel-4: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Halay, 1942, Guaj, 22x17 cm., Eyüboğlu aile koleksiyonundan, ("Sanal", 2019).

Sanat hayatı boyunca, halk sanatının zenginliğini çağdaş teknikle yaşatma ve özgün bir Türk resmine ulaşma çabası içinde olan Bedri Rahmi'nin (Dal, 1997: 573) araştırma konusu halayı defaten çalışmalarında yorumladığı anlaşılmıştır. Ayrıca Eyüboğlu'nun Karadenizli bir ressam olarak doğduğu toprakların halk oyunlarından olan horon konusunda da çalışmaları bulunmaktadır. Bu nedenle sanatçının halay ve horon konusundaki eser örnekleri, kendisinin halk oyunlarına verdiği önemi, sevgisini ve hassasiyetini ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında halay konusundaki en çok çalışmaya İbrahim Balaban'ın eserlerinde rastlanmıştır. Anadolu insanının yaşamından ve halk geleneklerinden biçim ve içerik yönünden esinlenip bu geleneği çağdaş bir temele oturtarak, toplumsal gerçekçilik anlayışında yapıtlar üretmiş olan (Arslan, 1997: 182) Balaban'ın "Düğün Alayı" isimli eseri (Görsel-5) araştırma konusuna örnek oluşturması açısından incelendiğinde; sanatçının kübist bir yaklaşımla ele aldığı ev yapıları arasında ve renk katmanları üzerinde kompozisyonun üst kısmına yakın bir merkezden başlayarak daire

düzeninde dolanarak yüzeye yayılan el ele tutuşmuş insan figürleri halay düzeninde tasvir edilmiştir. Özellikle merkezdeki figürler halay çekerken dış halkalarda görülen figürlerin ellerini kaldırmış oynar vaziyette halay çeken figürlere eşlik ettikleri görülmektedir Halay çeken insanlar arasında davul ve zurna çalan figürler de yer almaktadır. Davul ve zurna Anadolu düğünlerinin ve halayın vazgeçilmez çalgılarıdır. Ayrıca çalışmanın isminde *alay* kelimesinin kullanılması ise Türk kültüründe halayın, alay olarak da söylenmesi durumu göz önüne alındığında kültürel bir mirasın günümüze kadar yaşadığının en net göstergesidir. Bu hususta Ataman (1975: 25), halay bir alay oyunudur. Toplu oyunların soylu ve gösterişli bir örneğidir. Baş çekenin kumandasında oynanması oyun ve ritim disiplini bakımından bu oyunun bir sisteme bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Halay'ın çalgısı davul ve zurnadır ve üç kişiden aşağı halay çekilmez. Mendille kumanda edilir demektedir.

Görsel-5: Düğün Alayı, 1962, Tuval Üzerine Yağlıboya, 200 x 150 cm., Özel Koleksiyon, ("Sanal", 2019).

Halay yorumlamalarını, çoğunlukla balıkçıları ve onların yaşamlarını bezemeci bir üslupla ele aldığı figüratif çalışmaları ile tanınan Mustafa Esirkuş'un (1921-1986) çalışmalarında görmek mümkündür. 1970'lerden itibaren balıkçıların yanı sıra geleneksel ve yöresel Türk sanatlarından esinlenerek çalışan Esirkuş geleneksel Anadolu yaşamından sahneler ya da halk oyunları üzerine yoğunlaşmıştır (Rona, 1997: 552).

Sanatçının "Halay" isimli çalışmasında (Görsel-6) bir kadın bir erkek şeklinde sıralanmış altı tane figürün davul ve zurna eşliğinde halay çektiği görülmektedir.

Görsel-6: Mustafa Esirkuş, Halay, 1973, ("Sanal", 2019).

Kompozisyonlarında halay yorumlamaları görülen ressamlardan bir diğeri ise Nuri Abaç'tır (1926-2008). Abaç, Anadolu'nun kültür çeşitliliğinden kaynaklanan temaları fantastik bir kurgu ve mizah anlayışı ile ele aldığı resimleriyle tanınır. 1950'li yıllarda bezemesel nitelikli fantastik bir gerçeküstü anlatım üslubu geliştirmiş olan sanatçı 1960 yılında Ankara'ya yerleştikten sonra Anadolu'nun kültür mirasına, özellikle de mitolojik öykülerine ilgi duymaya başlamış, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin minyatür ve bezeme sanatlarıyla Karagöz'ün resimsel ögelerini inceleyip birleştirerek kendine özgü bir imgeler dünyası yaratmıştır. En çok ilgi duyduğu konular pazar yerleri, dönerciler, balıkçılar, küçük esnaf, kara ve deniz taşıtları olan ressam, 1980'li yıllardan itibaren bu temaları özellikle kentleşme ve değişen yaşam biçimleri bağlamında ele almıştır (Sanal-1, 2016: 1). Araştırma bağlamında incelenen halay konusu da sanatçının eserlerinde bu yıllarda görülmeye başlamıştır. Abaç'ın "Köyde Alman Gelini" isimli çalışmasında (Görsel-7), izleyiciler ve davul zurna eşliğinde halay çeken bir gurup insan görülmektedir. İsminden de anlaşılacağı üzere, sanatçının değişen yaşam biçimleri ve kültürel değerlere gönderme yapmak üzere yorumladığı çalışmasında Türk kültüründe derin bir yere sahip olan ve değişmeyen kültürel bir değer olarak halk kültüründe hala yaşamaya devam eden halay da görülmektedir. Kompozisyonda geleneksel

kıyafetler içerisinde görülen altı kişilik halay ekibinin her iki ucunda duran figürlerin ellerinde mendil olduğu ve davul, zurna eşliğinde ritim tuttukları anlaşılmaktadır.

Görsel-7: Nuri Abaç, Köyde Alman Gelin, 1985, ("Sanal", 2016).

Bugün Doğu Anadolu, Tîri-Şin yaylâsında yer alan bir petroglifte halay çekenler ve davulcuların (Görsel-8) görülmesi söz konusu kültürel kodların ne kadar eskiden geldiğini ve neredeyse bozulmadan kalabildiğini göstermesi açısından önemdir.

Görsel-8: Doğu Anadolu, Tîri-Şin yaylâsı, Davulcular ve Halay Çekenler, İ.Ö. 7000, ("Sanal", 2019).

Davulcular isimli görselde yer alan figür ve işaretleri Kazım Mirşan şu şekilde açıklamaktadır: baş tutan kişi elinde mendili, oyunu yönetiyor. Üstte, yan yatmış (V) harfi ve devamında altı adet nokta OĞ-ALTI diye okunuyor, Tanrı ALTI, "Tanrı Temsilcisi" anlamını veriyor. Demek ki halay, gerçekten tinsel değerde bir oyun. Zaten bu sözcük, "felsefî" bir fikri ifade ediyor; felsefî fikir yâni, "Tanrıya erişme başarısı, onunla özdeşleşme başarısı" demek (Tarcan, 2017: 1). Mirşan'ın ifadelerinden düğünlerde bir araya gelerek davul eşliğinde oynama, halay çekme olgusunun günümüzde gelenek olarak kabul edilse bile dinsel-inançsal bir arka yapısının olduğu anlaşılmaktadır. Lunaparkları, gece kulüplerini, düğünleri konu alan ve imgelerin birbiri üstüne bindiği figüratif resimleri ile tanınan Kayıhan Keskinok da (Rona, 1997: 1000) eserlerinde halay konusuna yer veren ressamlardandır. Sanatçının 1970 tarihli "Gelin Karşılama" isimli eseri (Görsel-9) incelendiğinde at üzerinde getirilen gelinin oğlan evi tarafından halay eşliğinde karşılandığı görülmektedir. Halay çeken figürlerin kıyafetlerinin aynı olması ve bir düzen içerisinde görülmesi profesyonel bir ekip olduklarını da ortaya koymaktadır.

Görsel-9: Kayıhan Keskinok, Gelin Karşılama, 1970, ("Sanal", 2019).

Halay, düğünlerin ressamı demenin hiçte yanlış olmayacağı Mehmet Pesen'in eserlerinde de sıkça rastlanan bir konudur. Sanatçının "Gelin" isimli eserine (Görsel-10) bakıldığında tıpkı Kayıhan Keskinok'un eserinde olduğu gibi at üzerinde gelen gelinin halay eşliğinde karşılandığı görülmektedir. Bu bağlamda düğün konusunun Anadolu'nun farklı coğrafyalarında farklı ressamlarca ele alınmasına rağmen, gelin alma, karşılama gibi adetler yanında özellikle araştırma konusu olan halayında aynı biçimde yorumlanması geleneklerin bozulmadan yaşatıldığının da göstergesidir.

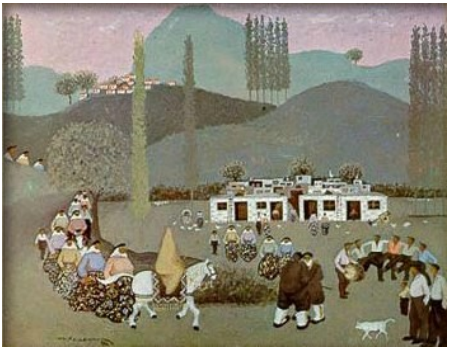

Görsel-10: Mehmet Pesen, Gelin, ("Sanal", 2017).

Halay konusunun ressam Necdet Kalay tarafından da çok sevildiği anlaşılmaktadır. Genel olarak gurbetçiler, köylü kadınlar ve yöresel konut mimarisini ele alan sanatçının eserlerinde halk oyunlarına ait esinlerin horon ve halay gibi başlıklarla yer aldığı görülmüştür. Sanatçının "Halay" isimli eseri (Görsel-11) araştırma konusuna örnek teşkil etmek üzere incelendiğinde, açık renklerden oluşmuş fon üzerinde, geleneksel kıyafetler içerisinde, omuz omuza ve daire şeklinde yerleştirilmiş halay ekibi görülmektedir. Halay çeken figürlerin pantolonlarında ve başlarında kullanılan koyu lekeler, fonda kullanılan açık lekeleri dengelemiştir. Halay çeken figürlerin vücut ve ayak hareketlerinin aynı pozisyonda olması ise izleyiciye halayın öz karakterinde bulunan düzen algısını vermektedir.

Görsel-11: Necdet Kalay, Halay, 1984, TÜYB. 70x70 cm., ("Sanal", 2019).

Halayla ilgili yorumlamalar, Orta Asya'dan günümüze taşınan gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası kültürel mirası, bugünün sanat anlayışı doğrultusunda özgün yorumlara ulaştıran Rauf Tuncer'in çalışmalarında da görülmektedir. Sanatçı'nın çoğu çalışmasında, halay çeken insan figürlerini bazen başrolde bazen de yardımcı rolde olmak üzere görmek mümkündür. Bu bağlamda Tuncer'in "Damgaların Dansı" isimli çalışmasına bakıldığında (Görsel-12), bugün Kazakistan sınırları içerisinde olan Tamgalı Say isimli vadide bulunan ve MÖ 8000'lerde henüz harflerin teşekkül etmediği bir çağda kayaya vurulduğu tahmin edilen, Türklere ait halay çeken figürlerin görüldüğü kaya resminde görülen sahnenin (Görsel-13) güncel bir yorumu olduğu görülür.

Görsel-12: Rauf Tuncer, Damgaların Dansı, ("Sanal", 2019).

Görsel-13: Halay çekenler, pigtografik resim, Kazakistan'da Almatı'nın 150 km. kuzeybatısında Tamgalı Say'da (vadi) bulunmuştur, MÖ 8000'lerde kayaya vurulduğu tahmin edilmektedir, ("Sanal", 2019).

Söz konusu kaya resminde figürler el ele tutuşmuş ve hepsi aynı ritmik pozisyonda hareket halinde verilmiştir. Bu açıdan figürlerin diziliş, duruş ve hareketleri günümüzle aynıdır. Bu durum halayın 10.000 yıldır bozulmadan Türk kültüründe yaşatıldığının da en önemli kanıtlarındandır. Kaya resminin incelenmesine devam edildiğinde kompozisyonun üst kısmında ise ilah olduğu düşünülen güneş başlı ve çok daha büyük çizilmiş figürlerin yer aldığı görülmektedir. İlgili kaya resmini Kazım Mirşan şu şekilde açıklamaktadır; "Kün-Ek (Güneş ve Eş) yeryüzüne inmişler, Güneşin eşi, yani Ay, Tanrı adına, halkı tarafından seçilmiş olan Buğ'u (Hakan) kutsamıştır. Bu kutsama da OYUNG'la (oyun/halay), halay çekmekle resmiyet kazanmıştır" (Tarcan, 2017: 3). Mirşan'ın ifadelerinden eski Türklerde halayın dini merasimlerde Tanrısal bir onay ritüeli olarak uygulandığı anlaşılmaktadır.

Halay konusuna Türk resminden son bir örnek vererek konu tamamlanacak olursa, eserlerinde sıkça halay yorumlamaları görülen sanatçılardan birisi de Saim Dursun'dur. Sanatçının "Halay" isimli eserinde (Görsel-14) beş adet figürün lekesel üslupla halay çekerken betimlenmiş olduğu görülmektedir. Dursun'un çalışmasında da halay çeken figürlerden sağ ve sol başta yer alan figürlerin ellerinde mendil

görülmektedir. Bu bağlamda Dursun'un halay konulu çalışmalarının, geleneksel kültüre uygun olarak yorumlandığı söylenebilir.

Görsel-14: Saim Dursun, Halay, 1994, TÜYB., 60x60 cm., ("Sanal", 2019).

Sonuç olarak, Türk kültüründe bir tören dansı olan halayın köklerinin milattan önceki dönemlere ve hatta tarihöncesi çağlara uzandığı, ilkel biçiminin adının ise Allı veya Yallı olarak bilindiği görülmüştür. Günümüz araştırmacıları tarafından Orta Asya'da ve Türkiye'de ortaya çıkartılan ve milattan önce 7 ila 10. bin yıllarına ait kaya resimlerinde görülen halay oynayan figürlerin hareket ve diziliş pozisyonları ile halay başının tuttuğu mendil ve halaya eşlik eden davul dahil bir çok özelliğin bugün Anadolu'da oynanan halayla tıpatıp benzeştiği anlaşılmıştır. Bu durum çok eski kültürel bir mirasın, Anadolu Türk halk kültüründe değişmeksizin yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

Halay, çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde görülmektedir. Ancak bütün Türkiye'de de halay adlı geleneksel oyunlar vardır. Davul ve Zurna eşliğinde toplu olarak oynanan en az 2-3 kişiden başlayarak genişleyebilen toplu, düz, dizi halinde ve disiplinli bir şekilde oynanan kadın ve erkek karışık el ele tutuşarak halka teşkil eden ve muntazam ritimlerle, ayak vurularak oynanan bir oyundur. Anadolu'da düğün, nişan, kına gecesi, dini ya da resmi bayramlar nedeni ile düzenlenen törenler, askere uğurlama, doğum vb. gibi toplu halde yapılan her türlü sosyal uygulamada oynanmaktadır.

Türkiye'de halayın da içinde yer aldığı halk oyunları hakkında ki ilkyazı 1900 yılında Rıza Tevfik Bölükbaşı tarafından yazılmıştır. Bu yazı Türkiye'deki halk oyunları çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ancak, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte halk kültürüne verilen önem artmış, aydın kesim bu kültüre yönelerek çeşitli alan araştırmaları yapmıştır.

Resim sanatı alanında ise halayla ilgili ilk örneklere 1938-43 yılları arasında düzenlenen yurt gezilerine katılan ressamların eserlerinde rastlanmıştır. Ancak Türk resim sanatında ressamların 1960'larda toplumsal gerçekçilik kapsamında konulara yönelmesi, düğün, nişan, bayram törenleri vb. gibi sosyal konuların çağdaş Türk resim sanatında ele alınmasına neden olmuş ve doğal olarak araştırma konusu olan halay da 1960'lardan itibaren ressamların daha çok ilgi gösterdiği konular arasına girmiştir. Bu nedenle çağdaş Türk resim sanatı içerisinde, halayla ilgili ilk örneklerin taraması 1940 yılından başlanarak yapılmıştır. Yapılan taramada birçok sanatçıda doğrudan ya da dolaylı olarak halayla ilgili yorumlamalara rastlanmıştır. Fakat makale konu sınırlılığı düşünülerek söz konusu sanatçılardan Bedri Rahmi Eyüboğlu, İbrahim Balaban, Mustafa Esirkuş, Nuri Abaç, Kayıhan Keskinok, Mehmet Pesen, Necdet Kalay, Rauf Tuncer ve Saim Dursun'un halay teması görülen eser örnekleri konu bağlamında ele alınarak incelenmiştir. Söz konusu sanatçıların araştırma konusu kapsamındaki istikrarlı tutumları tercih edilmelerinde referans olmuştur. Bu bağlamda halay, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mustafa Esirkuş, Necdet Kalay ve Saim Dursun'un çalışmalarında ana konu olarak, İbrahim Balaban, Nuri Abaç ve Mehmet Pesen'in çalışmalarında düğün ana konusu içerisinde ancak kompozisyonun hakimi olarak, Rauf Tuncer'in çalışmasında ise Türk kültüründe kaya resimlerinde rastlanan halay çizimlerinin güncel yorumu olarak ele alındığı anlaşılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki çıkartılan sonuçlar ilgili sanatçıların konu kapsamında tercih edilen eser örneklerine aittir. Halayın, söz konusu sanatçıların başka çalışmalarında farklı yorumlara konu olduğu da görülebilir. Ayrıca konu bağlamında incelenmek üzere tercih edilen sanatçılar, Türk resim sanatında eserlerinde halay teması görülen yegane sanatçılar da değildir.

KAYNAKLAR

ARSLAN, Necla. "*Balaban, İbrahim"*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (1. Cilt). İstanbul: YEM Yayınları, 1997.

ATAMAN, Sadi Yaver. 100 Türk Halk Oyunu. İstanbul: Tifdruk Matbaacılık, 1975.

BAYAT, Fuzuli. Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2006.

BEYDİLİ, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (1. Baskı). Ankara: Yurt Kitap Yayın, 2003.

EKMEKCİOĞLU, İsmail ve diğer. Türk Halk Oyunları (1. Baskı). İstanbul; Esin Yayınevi, 2001.

EROĞLU, Türker. Türk Halk Oyunlarının Sahnelenmesinde Sahne Düzeni Uygulamasının Gerekliliği ve Ortaya Çıkan Problemler. Sempozyum Bildirileri. Ankara: yy., 1988.

EROĞLU, Türker. *"Türkiye'deki Halk Oyunlarının Temel Özellikler, Tür ve Dağılım Bakımından İncelenmesi"*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 42, Mart 2017, s. 67-78.

DAL, Esin. *"Eyüboğlu, Bedri Rahmi"*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (1. Cilt). İstanbul: YEM Yayınları, 1997.

DEMİRSİPAHİ, Cemil. Türk Halk Oyunları. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975.

ÖZTELLİ, Cahit. *"İlk Milli Oyun Araştırıcımız"*, Türk Folklor Araştırmaları, Yıl 1987, Cilt 5, Sayı:118.

RONA, Zeynep. *"Esirkuş, Mustafa"*, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (1. Cilt). İstanbul: YEM Yayınları, 1997.

TUNA, Erhan. Şamanlık ve Oyunculuk (1. Baskı). İstanbul: Okyanus Yayıncılık ve Yapımcılık LTD. ŞTİ., 2000.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

KARAKURT, Deniz. "Türk Söylence Sözlüğü" (e-Kitap). Google Kitap Projesi: 2011. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/00/TurkSoylenceSozlugu.pdf

SANAL-1. "Nuri Abaç (1926 – 2008)" (22 Şubat 2016) 15 Kasım 2016. http://www.leble bitozu. com/unlu-turk-ressamlardan-dugun-coskusunu-yansitan-15-resim/

TARCAN, Haluk. Halayın Kökeni (21 Aralık 2017) 23 Şubat 2019. https://ekstrembilgi.com/ arkeoloji/halayin-kokeni/

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel-1. https://onturk.org/tag/azerbaycan/page/3/ 03.03.2019

Görsel-2. https://www.azernews.az/culture/93356.html 03.03.2019

Görsel-3.http://gezilecekyerler.com/hangi-oyun-hangi-yoreye-aittir/ 03.03.2019

Görsel-4 https://www.pictame.com/tag/monaartgalleryvolkan%C3%B6zg%C3%BCrcan 05333101929 03.03.2019

Görsel-5. 93/331868.pdf?sequence=1 03.03.2019

Görsel-6.http://maksivizyon.blogspot.com.tr/2015_07_01_archive.html 06.02.17

Görsel-7.http://www.leblebitozu.com/unlu-turk-ressamlardan-dugun-coskusunu-yansi tan-15-resim/ 15.11.16

Görsel-8. https://ekstrembilgi.com/arkeoloji/halayin-kokeni/ 23.02.19

Görsel-9.http://www.keskinoksanatvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2018/01/resimseru venim-2.pdf 23.02.2019

Görsel-10.http://www.gorselsanatlar.org/archive.php?topic=16392.0 29.01.17

Görsel-11. http://www.alifart.com.tr/necdet-kalay/?page=5 25.02.2019

Görsel-12. https://i.pinimg.com/originals/07/ba/a7/07baa74767bfa614cd863685870ff5 bc.jpg 04.03.2019

Görsel-13. http://www.2023.gen.tr/Arsiv/agustos2001/soylesi.html 23.02.19

Görsel-14. https://www.instagram.com/p/BP4nL_JgYEo/v 25.02.19